

In gesprek over wat er echt toe doet in je onderwijspraktijk

*Helma de Keijzer, docent & onderzoeker Master Educational Needs (M EN), Fontys Hogescholen
Ritie van Rooijen, opleider, coach & onderzoeker Master Ecologische Pedagogiek Hogeschool Utrecht*

Hoe vaak voer je een gesprek met collega's over wat jij belangrijk vindt voor kinderen? Gebeurt het überhaupt nog wel dat je tijd hebt of tijd maakt om eens wat dieper in te gaan op de gebeurtenissen in je klas? Met wie spreek je over wat jij goed onderwijs vindt?

Wat jij goed onderwijs vindt, wordt bepaald door jouw eigen opvattingen. Echter ben je je van deze opvattingen niet altijd bewust. Om op zoek te gaan naar deze opvattingen en die van je collega's hebben de auteurs van dit artikel een gespreksvorm ontwikkeld: een kritisch reflexief gesprek. In ca 1.5 uur kun je met een aantal collega's in gesprek over het pedagogisch denken en handelen en je onderliggende opvattingen. Het onderzoeken van je eigen opvattingen kan leiden tot bewustwording en een betere afstemming op de ontwikkel-, onderwijs- en leerbehoeften van de kinderen in de klas. De stappen van de gespreksvorm worden toegelicht en de auteurs doen verslag van de ervaringen van totaal 30 leerkrachten die het afgelopen jaar met deze gespreksvorm hebben gewerkt. Voor een onderliggende theoretische verantwoording van de gespreksvorm wordt tenslotte verwezen naar een aantal te downloaden publicaties.

Een opvatting is een synoniem voor een idee, standpunt, overtuiging, invalshoek, gedachte, denkwijze, enz. Als het gaat over opvattingen die iets zeggen over hoe iets hoort te zijn en of hoe het goed is, dan spreken we van morele opvattingen. Deze opvattingen kunnen verschillen met die van je collega's en zijn vaak impliciet. Dat betekent dat je opvattingen nog niet in woorden uit te drukken zijn. Je bent je dus niet altijd bewust van je eigen (morele) opvattingen. En als je je er wel bewust van bent dan spreek je ze vaak niet uit. En dat maakt de situatie complex: want een opvatting stuurt jouw pedagogisch handelen en jouw (morele) denken over wat goed en niet goed is. Zo bepalen ze jouw opvattingen bijvoorbeeld over jouw kijk op een kind, op wat jij een speciale onderwijsbehoefte vindt en wat voor jou (on)toelaatbaar gedrag is. Morele opvattingen kunnen verschillen met die van je collega's, ouders of directie. Het is daarom van belang om jouw eigen opvattingen te kennen en te herkennen om te begrijpen waarom je denkt en handelt zoals je doet en deze bespreekbaar kunt maken met anderen.

Een voorbeeld:

'Ik vind het erg belangrijk dat als ik met een kind in gesprek ben, hij zijn pen neerlegt en niet doorgaat met schrijven. Ik vind het belangrijk dat een kind mij aankijkt en niet dat ze met andere dingen bezig zijn. Ik vind dit respectvol naar de ander toe'.

In bovenstaande uitspraak van een leerkracht wordt zichtbaar wat zijn opvatting is: door te stoppen met waar je mee bezig bent en de ander aan te kijken toon je volgens deze leerkracht respect. In dit voorbeeld kun je spreken van een morele opvatting: de leerkracht zegt wat hij vindt wat je hoort te doen als je respect laat zien. En dan laat je 'goed' gedrag zien in de ogen van de leerkracht.

Een andere leerkracht is zich mogelijk (nog) niet bewust van de achterliggende opvatting als hij zegt:
'Dan blijf ik erbij dat kinderen moeten weten waar ze mee bezig zijn. Dat blijft een vereiste. Maar ik weet dan niet waarom'.

Een kritisch reflexief gesprek

Deze gespreksvorm kent een aantal vaste stappen die ervoor zorgen dat je gestimuleerd wordt om de eigen opvattingen te verantwoorden en je bewust te worden van je opvattingen achter het eigen voelen, denken en handelen. Je doet dat door je te verplaatsen in de voorbeelden die worden ingebracht en de opvattingen, waarden en normen te herkennen. Je bent op zoek naar de betekenis die er achter/onder het voorbeeld zit. De vragen ¹, die je daarbij helpen zijn:

- WAT: Wat bedoelen we hier eigenlijk mee? Waar gaat het over?
WAAROM: Waarom doen we dit? Wat willen we er eigenlijk mee bereiken?
WAARTOE: Waar willen we naar toe? Wat streven we eigenlijk na?
HOE: Hoe gaat dat in zijn werk? Hoe gaan we dat aanpakken?

Deze vragen dragen bij aan de transformatie van oude naar nieuwe denkgewoonten. Daarnaast geeft het inzicht in elkaars ideeën en opvattingen. Door de onderlinge opvattingen uit te wisselen kan het eigen perspectief verruimd en vergroot worden. De stappen in het gesprek zijn als volgt:

¹ Gebaseerd op: Kessels, J., Boers, E., & Mostert, P. (2008). Vrije ruimte praktijkboek, Filosoferen in organisaties. Amsterdam: Boom

10 minuten - Stap 1: Kiezen van het thema

- a. Deelnemers brengen een thema (ervaring, onderwerp, casus, vraag) in, gerelateerd aan een pedagogische situatie. Dat doen zij door de volgende vraag voor zichzelf te beantwoorden en te delen met de deelnemers: Wat houdt je bezig voor wat betreft jouw pedagogisch handelen?
- b. De groep kiest over welke thema in gesprek gegaan wordt. Hiervoor deelt iedere deelnemer zijn/haar antwoord op de volgende vraag: wiens thema is voor mij de moeite waard om verder te onderzoeken en om welke reden?
- c. Vervolgens wordt door de groep een keuze gemaakt voor het thema voor nader onderzoek.

20 minuten - Stap 2: Verkennen van elkaars opvattingen

Iedere deelnemer geeft antwoord op de vraag: Hoe zou ik pedagogisch handelen in deze situatie en wat zijn daarin mijn beweegredenen? b Gedurende deze verkenning zal door de deelnemers op een flap geschreven worden welke opvattingen met betrekking tot het pedagogisch handelen zij horen.

30 minuten - Stap 3: In gesprek over elkaars opvattingen

NB. Bij een grotere groep (tussen 6 - 10) is het raadzaam om de vragen in subgroepen te bespreken en plenair terug te koppelen met ondersteuning van kernwoorden op flappen. De flappen uit stap 2 worden opgehangen. Men loopt er langs en noteert voor zichzelf vragen die straks gesteld kunnen worden om de opvattingen diepgaander te onderzoeken. De deelnemers gaan daarna in gesprek over de opvattingen, standpunten en ideeën, een mogelijke aanpak, de mogelijke dilemma's, knelpunten, de uitkomst etc. Dit doen zij door (minimaal) 5x de vraag WAT, WAAROM, WAARTOE en HOE®, te stellen. Op deze manier worden antwoorden geëxpliciteerd, verdiept en onderzocht op onderliggende opvattingen en redeneringen.

20 minuten - Stap 4: Terug naar het thema

Nadat alle opvattingen gehoord en bevraagd zijn wordt de relatie gelegd met het thema uit stap 1. Iedere deelnemer krijgt de gelegenheid om de volgende zinnen aan te vullen en deze te delen met de andere deelnemers:

- Wat heb ik ontdekt na het gesprek over elkaars opvattingen?
- Wat is de betekenis van de ontdekking ten aanzien van mijn opvatting?
- Wat betekent dat voor mijn pedagogisch handelen?

10 minuten - Stap 5: Reflectie op het kritisch reflexief gesprek

Deelnemers gaan met elkaar in gesprek over het kritisch reflexief gesprek als hulpmiddel bij het verkennen, verdiepen en onderzoeken van de eigen en andermans onderliggende opvattingen t.a.v. pedagogische opvattingen en keuzes voor het pedagogisch handelen. De volgende vragen staan daarbij centraal:

- Wat heeft dit gesprek aan het licht gebracht?
- Welke onderwerpen willen we meenemen naar het volgende gesprek?
- Welke vragen zijn de moeite waard voor nader onderzoek?
- Welke vragen bij de stappen zijn behulpzaam en welke vragen wil je toevoegen?

® Gebaseerd op Kessels, J., Boers, E., & Mostert, P. (2008). *Vrije ruimte praktijkboek, Filosoferen in organisaties*. Amsterdam: Boom

Ervaringen van leerkrachten met een kritisch reflectief gesprek

De deelnemende leerkrachten is gevraagd naar hun ervaringen met de gespreksvorm.

Ze vinden de gespreksvorm waardevol omdat je tijd en rust neemt en in een kleine setting werkt. Een leerkracht verwoordt het als volgt: *“Het is best een luxe om er zo tijd voor te nemen om met elkaar over dit soort situaties te kunnen spreken, omdat je zo geconfronteerd wordt met de waan van de dag en altijd maar weer snel moeten beslissen.”*

Ze vinden de gespreksvorm wel intensief, zo zegt een leerkracht: *“Ik vind het wel heel veel denkwerk’ en ‘Het zet je op scherp’.* Maar ook omdat *‘je heel erg geneigd bent om oplossingsgericht te handelen en dat moet je echt even loslaten’ en ‘ik moet samenvatten en niet oordelen’.*

De intensiviteit komt ook tot uitdrukking omdat je doorvraagt en sommigen worden er onzeker van *‘als je de hele tijd doorvraagt en ik weet geen antwoord. Dan denk ik wat moet ik nu weer zeggen’ of Ik denk dat ik gehandeld heb door wat in mij opkwam. Niet dat ik erbij nadacht. Lastig verhaal. Pff...lastige vragen’.*

Soms ook wordt er een soort van herkenning ervaren bij het doorvragen *‘in mijn achterhoofd denk ik waar wil ze heen’* maar ook *‘je wordt weer wakker geschud’.*

Leerkrachten merken door het oefenen met de gespreksvorm dat het doorvragen écht werkt. Een leerkracht geeft dit als volgt aan: *‘Ik moet om mezelf lachen als ik vraag waarom, waarom, waarom. Iedereen weet dat het een trucje is maar het werkt wel. Je krijgt meer antwoorden.”*

Natuurlijk willen we weten of de ervaringen met de gespreksvorm ook doorwerken in de dagelijkse praktijk. We laten twee leerkrachten aan het woord: leerkracht 1 *‘Ik merk wel dat ik dus gesprekken met mijn collega’s anders voer. Dat ik meer ga kijken: Wat ligt er nu onder bij iedereen? Wat maakt dat je deze mening hebt’.* Een ander geeft als voorbeeld: *‘Nou ja, dat je merkt dat je je meer ook verplaatst in, zowel kinderen en ook wel in collega’s. Dat je denkt van: ja, weet je, zo kijk ik er naar, en iedereen kijkt er anders naar. En we zijn allemaal anders. En dat is prima. We mogen ook allemaal anders zijn. Terwijl, daarvoor kon ik nog wel eens geïrriteerd zijn over bepaalde dingen. En nu merk ik, dat ik wel sneller naar een collega stap om er iets over te zeggen. En het erover te hebben.* “

De uitspraken van de leerkrachten geven ons het idee dat de gespreksvorm die we ontwikkeld hebben waardevol en bruikbaar is in de praktijk. En dat er wat lastige kanten aan zitten daar zijn we ons terdege van bewust!

Pedagogisch handelen

We wilden ook graag weten of het ontdekken van de eigen en andermans pedagogische opvattingen je als leerkracht helpt in de dagelijkse praktijk.

De leerkrachten geven veel voorbeelden van concrete acties: *‘ik ga proberen om én de directe feedback toe te passen en kijken hoe dat werkt én ook achteraf te kijken naar gesprekken met leerlingen en die te evalueren’.*

Ook worden paradoxen zichtbaar. Zo zegt een leerkracht: *‘Ik vind het fijn dat kinderen zelfstandig zijn en zelf kunnen regelen maar ik merk dat dingen loslaten niet mijn sterkste kant is. Dat ik nog teveel denk van ohh ik doe dat wel. En we doen het zo en zo. Maar dat ik gewoon moet leren om meer los te laten Want ik zeg wel dat ik kinderen meer ruimte wil geven en als ik dat dan vervolgens niet doe....’.*

Deze paradox is tegelijk ook een bewustwording van het eigen pedagogisch handelen.

Waardevol
Intensief
Onzekerheid
Herkenning
Bruikbaar

Acties
Paradoxen
Bewustwording

Daardoor komen leerkrachten tot de ontdekking dat de waarden en normen een grotere rol spelen dan ze dachten. Of zoals een leerkracht zegt: *'Ik merk bij mijzelf wel, dat ik de eigen waarden en normen, die ik weer van mijn ouders heb gekregen, probeer op de leerlingen over te brengen'*.

Leerkrachten geven ook aan dat ze zich meer bewust worden dat het belangrijk is om je te verplaatsen in leerlingen. Want door je te verplaatsen ontdek je hoe de leerlingen tegen bepaalde zaken aan kijken. Dat is niet altijd gemakkelijk zeggen ze erbij. Een laatste voorbeeld van de bewustwording is de van een leerkracht die zegt: *'Of ik merk gewoon dat je veel meer je voelsprietten uitzet, zeg maar. Om eigenlijk kinderen die, want dat merk ik vaak, kinderen die geen aandacht vragen, dat je die ook veel meer ziet'*.

De bewustwording leidt weer tot acties zoals een leerkracht aangeeft *'Ik sta wat vaker stil en denk dan van hé wacht even, dit was nu niet de juiste manier om het aan te pakken. Ik had beter dit en dat kunnen doen'*. Het wat langer nadenken voordat er gehandeld wordt, is duidelijk zichtbaar in een volgend voorbeeld: *'Ja, en nu heb ik af en toe dat ik denk, hoe kan ik dit nu verbeteren en denk wat langer na, voordat ik snel reageer op iets'*.

We zien in de voorbeelden die leerkrachten ons gegeven hebben dat ze zich bewust zijn geworden van onuitgesproken en vaak impliciete pedagogische opvattingen die hun handelen sturen.

Tot slot

We hopen dat dit artikel je een idee geeft wat een kritische reflexief gesprek inhoudt, dat je enthousiast geworden bent en er mee aan de slag gaat met een aantal collega's. Heb je vragen over de gespreksvorm dan kun je die altijd stellen aan Helma de Keijzer (h.dekeijzer@fontys.nl) en Ritie van Rooijen (ritie.vanrooijen@hu.nl). Ook zijn we benieuwd naar de ervaringen met deze gespreksvorm, zodat we deze kunnen bijstellen op basis van wat jullie ervan vinden als je er mee werkt.

We sluiten af met een voorbeeld waarvan we vinden dat hier heel duidelijk de meerwaarde van het kritisch reflectief gesprek in relatie tot het eigen pedagogisch handelen wordt verwoord.

Aan het begin van het gesprek vertelt de leerkracht:

'Ik heb geleerd, vroeger van mijn ouders, dat je luistert als iemand een presentatie geeft omdat die persoon daar veel tijd en moeite in stopt en daar heel erg zijn best voor doet. Dat je [leerlingen] niet eens het respect kunt opbrengen 10 tot 15 minuten naar te luisteren. Dat vind ik heel erg en onbeschoft en ik kan daar echt boos van worden dat ze dat niet op kunnen brengen'.

Tijdens het gesprek verbindt de leerkracht er een actie aan en haar opvattingen worden zichtbaar als ze zegt:

'Ik wil er wel voor blijven strijden en waken dat ik mijn eigen normen en waarden niet aan de kant zet omdat zij dat moeilijk vinden. Ik vind dat ik dat als leerkracht moet blijven doen. Die bewustwording bij kinderen moet ik blijven brengen'.

Aan het einde van het gesprek zegt de leerkracht:

'Wat ik er van meegenomen heb is wel dat ik van de situatie dat ik mezelf wel heel erg ga

afvragen van hoe vaak verwacht ik dat eigenlijk wel niet van kinderen en hoe moeilijk is het eigenlijk niet om gefocust te blijven luisteren’.

Publicaties

<http://www.pedagogischeprofessional.nl/wp-content/uploads/2015/02/Keijzer-H.-de-en-Rooijen-R.van-2015-Een-kritisch-reflexief-gesprek-tussen-leraren-over-hun-pedagogische-opvattingen.pdf>

http://www.pedagogischeprofessional.nl/wp-content/uploads/2014/05/36_4_2Keijzer_etal.pdf

Meer artikelen zijn te vinden op de website <http://www.pedagogischeprofessional.nl/> en te vinden onder het kopje *opbrengsten*.

STREAMERS

Met wie spreek je over wat jij goed onderwijs vindt?

Een persoonlijke opvatting stuurt jouw pedagogisch handelen en jouw (morele) denken over wat goed en niet goed is.

We zijn allemaal anders. En dat is prima.

Leerkrachten worden zich meer bewust dat het belangrijk is om je te verplaatsen in leerlingen.

Het is een luxe om die tijd te nemen om met elkaar over dit soort situaties te kunnen spreken. In de waan van de dag moeten vaak dingen worden beslist.”